

УДК 378.1:167/168.001

КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ООНОВЛЕННЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Олександра РУБАНЕЦЬ

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії
Національного технічного університету
України «Київський політехнічний інститут»

© Рубанець О., 2016

Ключові слова: когнітивний складник методологічного оновлення вищої школи, когнітивні пізнавальні здатності, когнітивні пізнавальні процеси, репрезентативізм, репрезентація, саморе-презентація, метод особистісної репрезентації.

У статті поряд із знанневим і нормативним аспектами методології вищої школи розглядається когнітивний аспект. Виокремлення когнітивного аспекту методологічного оновлення вищої школи досліджується в контексті підвищення ефективності пізнавальних процесів та формування особистості фахівця, зокрема її ідентичності. З позицій підвищення методологічної культури досліджуються репрезентація об'єктів у пізнанні, саморе-презентація та метод особистісної репрезентації у проєктах, навчальних і виховних практиках.

У зв'язку з цим формується нове розуміння репрезентативізму, долається абстрактний теоретизм і виявляється однібічність інструменталізму в розумінні методології вищої школи, виявляється її праксеологічність та зв'язок з різними видами освітянського менеджменту.

Постановка проблеми та її актуальність. Складність суспільних трансформацій, які переживає нині українське суспільство, кидає виклик вищій школі України, вимагаючи від неї методологічного оновлення. Для успішного розвитку суспільних інновацій та модернізації необхідне підвищення ефективності пізнавальних процесів і формування якісно нової методологічної культури фахівців, здатних усвідомлювати та здійснювати постановку проблем і знаходити нові шляхи для їх вирішення. Необхідність соціальних інновацій вимагає мислити по-новому у складних ситуаціях. Це актуалізує виокремлення й дослідження когнітивного аспекту методологічного оновлення вищої школи, що дає змогу зосередити увагу на особливостях здійснення складних когнітивних процесів у сучасних умовах.

При формуванні методологічної культури професіонала, необхідних моральних якостей та інших почуттів, без яких неможливо уявити повноцінну професійну постать вчителя, лікаря, держслужбовця, українського науковця та інженера, потрібно запобігати формуванню космополітичної ідентичності. У навчальних та особливо у виховних практиках необхідне форму-

вання моральних та інших почуттів, які невідірвні від когнітивних пізнавальних процесів у реальних умовах професійної діяльності. Це неможливо без впливу на глибинні основи когнітивного, що визначають допредикативну структуру перспективного та пізнавального досвіду. Глибинні основи когнітивного, що визначають когнітивну систему особистості та основу її пізнавальних здатностей, здійснення когнітивних процесів визначає ідентичність. Когнітивний аспект методологічного оновлення вищої школи визначає вибудовування професійної та соціокультурної ідентичності фахівця в реальних методологічних практиках його фахової діяльності.

Метою статті є виокремлення й дослідження когнітивного аспекту методологічного оновлення вищої школи та виявлення особливостей його реалізації в сучасному освітньому середовищі.

Досягнення мети передбачає розв'язання низки завдань, а саме:

- розкриття структури когнітивного складника методологічного оновлення вищої школи, його зв'язку з когнітивними пізнавальними процесами та когнітивно-особистісними основами формування професійної та соціокультурної ідентичності фахівця;

- розкриття значення когнітивного складника в розвитку методологічної культури та різних видах освітнянського менеджменту;

- виявлення особливостей сучасного репрезентативізму та його праксеологічності.

Аналіз наукових праць, присвячених розв'язанню проблеми. Теоретичною передумовою виокремлення та вивчення когнітивного аспекту методологічного оновлення вищої школи є введення у розгляд когнітивного горизонту синергетичної парадигми [11]. Когнітивна парадигма акцентує важливість когнітивного виміру та встановлює його зв'язок із методологією та методологічною свідомістю. Важливими є обґрунтування методологічного статусу когнітивістики та її полідисциплінарності, особливість когнітивної методології побу-

дови світу. «Однак, особливо в дусі вимог часу, а також визначального напрямку розвитку самої когнітивістики, слід змістити акцент розгляду концепції картини світу ближче до соціальної сфери, до картини соціальної реальності» [5, с. 179].

Важливим складником методологічного оновлення вищої школи є становлення нового, методологічного виміру праксеологічності. «Праксеологічність методологічна постає у вигляді методологічних трендів та нового типу методології, в яких реалізація співпадає зі становленням об'єкта як складової певного середовища – насамперед, мережного. Методологічні тренди формують трансформаційний вектор комунікативного та знаннєвого середовища» [8, с. 32]. Розкриття нових вимірів методології виявляє її зв'язок із комунікативними процесами. Методологізування та його зв'язок із комунікативними та організаційними процесами та методологічною свідомістю [9, с. 12] слід розглядати як певний вид праксеологічності. Актуальними є розвиток досліджень про нове, нелінійне мислення та його постнекласичні характеристики (І. Добронравова, Н. Кочубей). У розкритті особистісного вектора методологічного оновлення обґрунтування дитиноцентризму (Л. Губерський) та людинотворчої місії вищої школи у працях В. Андрущенко, В. Бега та ін.

Виклад основного матеріалу. Методологія розглядається зазвичай у знаннєвому та нормативному аспектах, що формує погляд на методологію вищої школи як систему знання насамперед як вчення про метод, обмежуючи тим самим знаннєві та інструментальні можливості методології, виводячи за її рамки постулати, принципи, парадигми та інші сучасні методології. Перехід від теоретичного рівня методології до практичного зазвичай поєднується з нормативним аспектом. Це передбачає розгляд пізнавальних процесів на рівні норм, зводячи при цьому методологічну регуляцію до одного з видів нормативної регуляції. При цьому пізнавальні процеси не пов'язуються з конкретною люди-

ною, дослідником і здійсненням когнітивних пізнавальних процесів у реальному часі. Це призводить до надмірної раціоналізації мислєдїяльностї та прийняттї рїшень і сприяє утвердженню абстрактного теоретизму в розуміннї методологїї та методологїчних практик.

Виокремлення когнітивного аспекту методологїчного оновлення вищї школи дає змогу подолати надмірну раціоналізацію когнітивних практик, з одного боку, та інструменталізацію як самої методологїї, так і дїї окремих методів – з іншого. Виокремлення когнітивного аспекту та встановлення зв'язку методологїчних приписів з когнітивними процесами, які здійснюються особистістю у реальних умовах, дає змогу наблизити методологїю до конкретних умов навчання, врахування особливостей виховних практик та особливостей сучасного освітнього середовища, зокрема його нелїнійного, соціокультурного, мережевого характеру (Н. Кочубей). Водночас когнітивний аспект методологїчного оновлення вищї школи дає змогу виокремити особливості методологїзування в управлінських, адміністративних, дослідницьких, навчальних, виховних процесах і розвитку різних видів освітянського менеджменту, зокрема стратегїчного, ресурсного, тайм-менеджменту та сприяє поширенню креативних технологїй в освітянській сферї.

Когнітивний аспект методологїчного оновлення є важливим у розглядї когнітивно-особистїсних основ мислення, пізнання та прийняттї рїшень. Глибинні основи когнітивного пов'язані з формуванням ідентичностї як на особистїсному, так і на суспільному рівнях. Межї когнітивної областї встановлюють межї ідентифікації системи. Вторинна соціалізація особистостї у вищї школі пов'язує з її ідентифікацією, з певною соціокультурною та політичною цїлісністю. Це виявляє зв'язок аксіологїзму з формуванням цінностей і почуттів. «Для ідентифікації з кимсь нам потрібно розмовляти його мовою й розумїти його культуру, а передусім треба мати чутливость, щоб знати, як ми почувалися б на його місці. Не-

обхїдно й мати здатнїсть страждати і радїти разом з іншим, – наважимося сказати, мистецтво любити одне одного» [1, с. 224].

Студенти вищї школи вже пройшли первинну соціалізацію в сімейному вихованнї, в дошкільних і шкільних закладах і навїть отримали теоретичні знання про особливості здійснення соціалізації, зокрема соціальної адаптації до певного середовища.

Когнітивний аспект методологїчного оновлення вищї школи, формуючи методологїчну культуру постановки проблем і знаходження шляхів їх розв'язання, визначаючи шляхи формування професійної та соціокультурної ідентичностї фахівця, розвиває креативнїсть особистостї, формує її здатностї до когнітивного креативу [7, с. 67]. Це відкриває нові вимїри розвитку методологїчної свідомостї. На місце абстрактно-теоретичного розвитку методологїчної свідомостї як методологїчної свідомостї певної науки приходить методологїзування як методологїчна практика, що поєднує в собі креативнїсть у дослідницькій, педагогїчній та виховній сферах. Необхїднїсть поєднання креативностї в дослідницькій, педагогїчній та виховній сферах зумовлена неперервнїстю когнітивного досвїду ідентичностї, що формується. Традиційна відірванїсть наукових досліджень і дослідницької діяльностї вищї школи від системи навчання та виховання та ізолюванїсть виховних практик від навчального процесу знижують ефективнїсть методологїчних інновацій.

Методологїя нинї набуває бїльш теоретичного висвітлення та розкривається як система знання, яка в найпоширенїшому виглядї постає як вчення про методи. Постнекласичне розширення розуміння методологїї як системи знання включає в себе принципи, постулати, парадигми – різноманїтні методологеми, які з позицій основної вимоги постнекласичностї – людювимірностї – зумовлюють необхїднїсть наближення до когнітивних основ мисленевої активностї людини. При цьому йдеться не про абстрактне мислення, а про пізнавальні процеси особистостї в реальному соціальному та соціокультурному контек-

сті, які поєднують у собі репрезентацію різноманітних об'єктів у вигляді теоретичних схем та ідеалізацій; саморепрезентацію, яка виявляє соціально-занневий і соціально-культурний виміри знання. Саморепрезентація характеризує професійну ідентичність фахівця через її науковий, методологічний та інші суспільно значимі результати. Праксеологічність саморепрезентації виявляє креативну здатність фахівця до застосування знаннєвого науково-дослідницького результату на різних системних рівнях можливої практичної реалізації: від безпосереднього впровадження в педагогічний процес до можливості впровадження у практичні контексти професійної діяльності.

Сьогоднішня орієнтація на абстрактне методологізування гальмує підвищення ефективності наукових розробок вищої школи. Наукові дослідження та їх результати при цьому залишаються у сфері знання. Висока спеціалізація, специфічність і конкретність наукових результатів, здобутих у певній галузі науки, розвитку якої дослідник присвячує своє життя, без розвитку когнітивних механізмів саморепрезентації цих результатів робить дуже важким і довгим шлях до їх суспільного визнання та практичної реалізації. Адже ж глибинні суть і тонкощі найбільшого знання набувають його творці. Саморепрезентація через науковий здобуток на різних рівнях практичної реалізації є необхідним складником сучасної методологічної культури. Без цього складника методологічне оновлення вищої школи позбавлене праксеологічного виміру.

Формування професійної ідентичності невідривне від соціокультурної ідентичності. «Тому окремим цікавим напрямом є дослідження взаємозв'язку когнітивістики з культурою і культурологією. Когнітивні репрезентації, самоідентифікація, самовизначення на різних рівнях: від особистості до нації – усі ці когнітивні конструкти і процеси нерозривно пов'язують культуру і когнітивістику» [5, с. 181].

З нормативним аспектом методології пов'язане формування етосу українсько-

го вченого, українського держслужбовця, українських лікаря, інженера та ін. Корпоративні механізми контролю відтворення нормативного аспекту професійної діяльності, на відміну від західних країн, де вони стали частиною культурної традиції, в Україні ще не сформовано. Їх відсутність відкриває шлях до численних порушень у сфері професійної діяльності, зокрема, з поширенням її різноманітних корупційних проявів. Боротьба суспільства з корупцією рухається по замкненому колу: на зміну запламованих і звільнених приходять нові особистості, які рухаються тими самими схемами.

Формування когнітивного складника методологічного оновлення вищої школи виводить припустимість, неприпустимість певної когнітивної дії – ментальної, прийняття рішень, планування майбутніх дій – на рівень ідентичності професійної та соціокультурної. Когнітивна особливість цього рівня полягає в тому, що ідентичність може діяти і мислити тільки так, якою вона є. Без вирішення цієї проблеми на рівні системи навчання і виховання та освітніх практик, без досягнення повноцінної професійної та соціокультурної ідентичності фахівця ця система методологічного оновлення позбавляється внутрішнього сенсу.

Сучасна інструменталізація методології, яка спирається на розгляд методологій у різних сферах професійної діяльності виключно як інструментів, підкреслює прагматизм праксеологічності. Але за цією прагматикою втрачається головне – когнітивно-особистісний вимір методологічних застосувань. При цьому потрібно враховувати когнітивні особливості української ідентичності. «У цілому, на відміну від багатьох західних культур, що органічно поєднують раціоналістичні засади побудови та життєдіяльності всіх основних сфер суспільства – політики, соціальних відносин, економіки – з наповненням їх суспільно значущими емоційними смислами, українська культура має більш варіативний «народний» характер. Загальноукраїнські цінності як світ суб'єктивного самовизначен-

ня людини є складною комбінацією етнічно традиційних настанов, вірувань, звичаїв, традицій, обрядів тощо; привнесених останнім часом із країн Заходу й тих, що є спадком радянської доби існування українського народу. Вони мають і загальноментальний модус, і стратифікаційну визначеність...» [10, с. 269–270].

За цих умов когнітивний вимір методологічного оновлення вищої школи, що визначає професійну та соціокультурну ідентичність фахівця, набуває вирішального значення. Він виявляє притаманну ментальним процесам, що характеризують постановку проблем та знаходження нестандартних рішень у реальних практичних контекстах, виявляє спрямованість на реальне майбутнє. Майбутнє наближається, формується внаслідок певних когнітивних дій і рішень. Ми фактично його самі створюємо.

У цьому контексті розвиток когнітивного виміру методологічного оновлення вищої школи створює методологічне підґрунтя для підвищення ефективності всіх сфер суспільного життя.

Висновки. У когнітивно-особистісному вимірі це характеризує динаміку покращення інтелектуального людського капіталу. І головне – це відповідає внутрішньому прагненню людей жити в іншому, кращому суспільстві. Водночас це дає надію на здобуття української молоді, яка отримує вищу освіту, на більш значний, а можливо й вирішальний, вплив на можливість модернізації українського суспільства.

«Поняття когнітивних структур можна визначити так: це ті сталі інтелектуальні утворення, які знаходять своє виявлення у ментальних процесах та роблять можливою подію знання, тобто дозволяють нам мати знання (або внутрішню впевненість у тому, що ми їх маємо)» [6, с. 6]. Визначальність когнітивно-особистісного виміру – формування професійної та соціокультурної ідентичності дає змогу встановити інтегральну єдність методологічної основи вищої школи у різних видах діяльності. Її проявом є методологізація репрезентації

як основного поняття когнітивних наук. Перетворення репрезентації на методологічну процедуру, яка спрямована на об'єкт, на особистість науковця через розкриття його наукового здобутку, виявляє єдність знанневого та особистісного рівнів когнітивного. Застосування методу особистісної репрезентації, що поширюється нині в сучасних педагогічних проєктах і практиках, створює методологічну процедуру представлення знання про різні об'єкти при викладанні будь-якої (природничої, гуманітарної, технічної) дисципліни постає у вигляді особистісного прикладу здобування знання в єдності з аксіологічними вимірами його реалізації у сфері професійної та суспільної діяльності. Це надає особистісну орієнтованість репрезентативізму. Репрезентативізм, що раніш поставав в основному у вимірах методологічних конструкцій абстрактної науки та існував як її суто теоретичний вияв; у нових умовах розглянутий в якості когнітивного складника методологічного оновлення вищої школи виявляє тісний зв'язок методологічних напрацювань та інновацій з глибинними когнітивними основами особистості. Реальна єдність когнітивних процесів і методологічних інновацій виявляє конструктивність методологічного оновлення вищої школи. В сучасних умовах методологічне оновлення вищої школи – це складний нелінійний процес розвитку рефлексивності освітянського середовища, формування когнітивних аспектів складності. В цих умовах становлення різних видів освітянського менеджменту – стратегічного, ресурсного, тайм-менеджменту та ін. виступає як неперервне методологічне оновлення, як основа розвитку когнітивних пізнавальних процедур. Замість лінійності інструменталізму методології, який проявляється у постійному застосуванні одних і тих же методологем із повторенням одних і тих самих очікуваних ефектів, приходиться нелінійна складність методологічного оновлення завдяки креативності креативних процесів, створює нові обрії майбутнього, що формується.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гібернау М.** Ідентичність націй : пер. з англ. / М. Гібернау. – К. : Темпора, 2012. – 304 с.
2. **Добронравова И. С.** Синергетика: Становление нелинейного мышления / И. С. Добронравова. – К. : Лыбидь, 1990. – 149 с.
3. **Кочубей Н. В.** Синергетические концепты в нелинейных контекстах. – Саарбрюккен : Palmarium Academic Publishing, 2013. – 268 с.
4. **Кремень В. Г.** Методологічно і науково забезпечувати розвиток інноваційної освіти : доповідь про діяльність НАПН України у 2012 р. та завдання на 2013 р. / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2013. – № 2. – С. 5–13.
5. **Нестерова М.** Когнітивістика: истоки, вызовы, перспективы : монографія / М. Нестерова. – Сумы : Университетская книга, 2015. – 334 с.
6. **Петрушенко В.** Онтологія знання: поняття та різновиди когнітивних структур / В. Петрушенко // Філософська думка. – 2002. – № 6. – С. 6–18.
7. **Рубанець О. М.** Інформаційне суспільство: когнітивний креатив постнекласичних досліджень : монографія / О. М. Рубанець. – К. : ПАРАПАН, 2006. – 420 с.
8. **Рубанець О. М.** Праксеологічність постнекласичної науки / О. М. Рубанець // Вісник Інституту розвитку дитини Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. – 2010. – № 12. – С. 30–36.
9. **Савчин М.** Методологеми психології : монографія / М. Савчин. – К. : Академвидав, 2013. – 224 с.
10. **Степико М. Т.** Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія / М. Т. Степико. – К. : НІСД, 2011. – 336 с.
11. **Цикин В. А.** Когнітивні горизонти синергетическої парадигми / В. А. Цикин // Наука и образование: современные трансформации. – К. : ПАРАПАН, 2008. – С. 37–59.

REFERENCES

1. **Guibernau M.** The identity of nations / M. Guibernau. – K. : Tempora, 2012. – 304 p.
2. **Dobronravova I. S.** Synergetics: Formation of non-linear thinking / I. S. Dobronravova. – K. : Lybid, 1990. – 149 p.
3. **Kochubey N. V.** Synergetic concepts in non-linear contexts. – Saarbrücken: Palmarium Academic Publishing, 2013. – 268 p.
4. **Kremen V. H.** Methodological and scientific development to provide innovative education: report on the activities of NAPS Ukraine in 2012 and tasks for 2013 / V. H. Kremen // Pedagogy and Psychology. – 2013. – № 2. – P. 5–13.
5. **Nesterova M.** Cognitive science: origins, challenges, prospects : monograph / M. Nesterova. – Sumy : Universytetska knyha, 2015. – 334 p.
6. **Petrushenko C.** Ontology knowledge: concepts and types of cognitive structures // Filosofska dumka. – 2002. – № 6. – P. 6–18.
7. **Rubanets A. M.** Information society: cognitive creativity postnonclassical research : monograph / A. M. Rubanets. – K. : PARAPAN, 2006. – 420 p.
8. **Rubanets A. M.** Praxeologism of post non-classical science / A. M. Rubanets // Visnyk Instytutu rozvytku dytyny Natzionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M. P. Drahomanova. – 2010. – № 12. – P. 30–36.
9. **Savchyn M.** Metodolohemy psychology : monograph / M. Savchyn. – K. : Akademydav, 2013. – 224 p.
10. **Stepyko M. T.** Ukrainian identity: the phenomenon and principles of formation : monograph / M. T. Stepyko. – K. : NISD, 2011. – 336 p.
11. **Tsykin V. A.** Cognitive horizons synergetic paradigm / V. A. Tsykin // Nauka i obrazovaniie: sovremennyye transformatsii. – K. : PARAPAN, 2008. – P. 37–59.